

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
Мозгового Артема Анатолійовича
«Конфліктогенність та збалансованість міського розвитку в Україні»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора
географічних наук за спеціальністю
11.00.02 – економічна та соціальна географія**

1. Актуальність обраної теми дослідження, її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними та галузевими науковими програмами

У часи загострення суперечностей між природою і суспільством все частіше загрози, ризики і конфлікти стають предметом географічних досліджень. Ці категорії мають широке тлумачення і міждисциплінарний характер, що підтверджується значним переліком наук, котрі їх досліджують: від філософії і психології, до математики і кібернетики. Особливе місце в дослідженні конфліктів належить географічній науці. Адже саме географія, охоплюючи своїм об'єктним полем і природу, і населення, і господарство, може відігравати унікальну роль у вивченні й упередженні конфліктів різних типів і рівнів. Дослідження конфліктів за допомогою географічного методичного апарату відкриває нові можливості для посилення актуалізації нашої науки в суспільстві. На нашу думку, географічне дослідження конфліктів має величезний конструктивний потенціал і практичну цінність.

Особливої гостроти тема дослідження конфліктів набуває нині, коли зовнішні сили намагаються використати регіональні особливості населення України з метою перегляду територіальної цілісності нашої держави і побудови штучних квазідержавних конструктів.

Зважаючи на вищевикладене, дисертаційна робота Мозгового А.А., що присвячена суспільно-географічному конфлікту є суспільно затребуваною, а її тема вирізняється гострою актуальністю.

Тема дисертаційного дослідження має тісний зв'язок з тематикою науково-дослідних робіт, що здійснювались в Інституті географії НАН

України: «Економічний, соціальний, екологічний розвиток регіонів України в умовах трансформаційних процесів» (номер державної реєстрації 0105U000807), «Потенційні екологічні та соціальні наслідки міжнародної економічної інтеграції України та її регіонів» (номер державної реєстрації 0108U001143), «Суспільно-географічна оцінка змін в регіональному природокористуванні в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000049), «Стан екологічної безпеки Київського Придніпров'я: суспільно-географічний аспект» (номер державної реєстрації 0112U001661), «Обґрунтування першочергових заходів до проекту Національного плану дій щодо переходу України до сталого розвитку (стабілізаційний етап – заходи усього періоду) за цілями соціогуманітарного вектора розвитку» (номер державної реєстрації 0114U002809); «Визначення та аналіз економіко-демографічних умов, які впливають на розміщення перспективних майданчиків під будівництво енергоблоків нових атомних електростанцій» (номер державної реєстрації 0110U002442).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Висновки дисертаційного дослідження Мозгового А.А. є обґрунтованими і достовірними. Наукові положення, що виносяться на захист, аргументовані результатами аналізу значної інформаційної бази. Зокрема, особисто зібраної, систематизованої і узагальненої інформації щодо конфліктів в великих містах України, аналітичних доповідей, звітних матеріалів, картографічних джерел, фахової літератури за темою дослідження. Список літератури дисертації містить 410 джерело, з яких майже половина – іноземними мовами.

Обґрунтованість та достовірність висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження Мозгового А.А. забезпечується чітким визначенням об'єкту та предмету дослідження, коректністю постановки мети і завдань, ефективним використанням комплексу методів, зокрема: описово-географічного, історико-географічного, порівняльно-географічного,

картографічного, індексного методу, кореляційного аналізу, групування, класифікації, типізації, контент-аналізу та деяких інших.

Аргументованість і достовірність результатів дисертаційної роботи підтверджено їх апробацією на численних міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- запропоновано визначення конфлікту з суспільно-географічних позицій (46 с.);
- виявлено основні суперечності функціонування і розвитку територіальних систем (с. 76–79);
- обґрунтовано суспільно-географічну методологію вивчення конфліктів в територіальних системах (с. 63–97);
- дано авторське визначення поняттям: «конфліктоген», «конфліктність» та «конфліктогенність» (с. 165–169);
- здійснено класифікацію і типізацію конфліктів, що розгортаються в містах (с. 170–177);
- дано авторське визначення міському розвитку, розкрито його видову структуру та виявлено основні суперечності міського розвитку в Україні (с. 104–164);
- обґрунтовано і апробовано авторську методику дослідження конфліктогенності міського розвитку (с. 205–245);
- запропоновано основні напрями збалансованого розвитку великих міст України (с. 281–290).

Висновки дисертації Мозгового А.А. є науково обґрунтованими, базуються на положеннях суспільно-географічної науки, глибокому аналізу емпіричної бази, картографічному унаочненні отриманих результатів.

3. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання

Дисертаційне дослідження Мозгового А.А. має істотне теоретичне та практичне значення. Внесок дисертанта в теорію економічної та соціальної географії полягає в тому, що він обґрунтував методологічні основи вивчення конфліктів в суспільно-територіальних системах та запропонував методичні основи суспільно-географічного дослідження конфліктогенності в процесі міського розвитку.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані органами центральної виконавчої та регіональної влади (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України і Міністерство екології та природних ресурсів України) при імплементації в Україні принципів сталого розвитку населених пунктів. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони стали науковою основою при плануванні економічного і соціального розвитку територій і були впроваджені в діяльності Українського державного науково-дослідного інституту проектування міст «Діпромисто» імені Ю.М. Білокозя (довідка № ГІС-2317 від 02.10.2018 р.).

Важливим аспектом використання наукових результатів, отриманих в дисертації Мозгового А.А., є їх впровадження в навчальний процес при викладанні магістерських курсів «Геоконфліктологія» та «Методологія наукових досліджень в географії» на факультеті природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 07-10/1028 від 25.06.2018 р.).

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення

Дисертаційна робота Мозгового А.А. є цілісним науковим дослідженням, в якому отримано нові теоретичні і прикладні результати. Структура дисертації відповідає поставленій меті та визначеним завданням.

У першому розділі обґрунтовано основи методології дослідження конфліктів територіальних систем. Зокрема: автором дано глибокий аналіз

наукового доробку іноземних та вітчизняних вчених в галузі вивчення конфлікту і виокремлено основні напрями таких досліджень (с. 33–44); узагальнено існуючі підходи до визначення конфлікту як об'єкта наукового дослідження (с. 44–45); розкрито поняття конфлікту з географічних позицій (46с.); висвітлено та узагальнено існуючі в сучасній географічній науці підходи до вивчення конфліктів (с. 63–72); розкрито з географічних позицій суть конфлікту як різновиду зв'язку в територіальних системах (с. 73–79); обґрунтовано методологічні принципи суспільно-географічного дослідження конфліктів (с. 90–97). Також розділ містить авторське обґрунтування необхідності формування нового наукового напрямку з комплексного географічного вивчення конфліктів – геоконфліктології (с. 72–73).

У другому розділі автором дано визначення міському розвитку та основним його суперечностям. Зокрема: розкрито питомі риси міста як складної відкритої суспільно-територіальної системи (с. 101–102); простежено ієрархію понять від «геопростору» до «міського простору» (с. 102–103); дано визначення міському розвитку та схарактеризовано його ключові риси (с. 104–105); розкрито видову структуру міського розвитку (с. 106–116); виявлено основні суперечності міського розвитку в Україні (с. 128–164). У розділі також наведено авторське визначення системи понять: конфліктоген, конфліктна взаємодія, конфліктність та конфліктогенність (с. 166–169). На особливу увагу заслуговує пункт, що містить ґрунтовний авторських опис систематики конфліктів в містах (с. 170–177).

У третьому розділі дисертації обґрунтовано і апробовано авторську методику дослідження конфліктогенності міського розвитку. Зокрема: узагальнено світовий досвід вивчення міських конфліктів (с. 181–204); обґрунтовано систему індексів (конфліктності, адаптивності, інклюзивності, транспарентності), що характеризують різні аспекти міського розвитку (с. 216–238). Також обґрунтовано застосування інтегрального індексу

конфліктогенності міського розвитку для оцінки потенціалу можливих конфліктів в місті (с. 239–245).

У четвертому розділі викладено авторський підхід до тлумачення поняття «збалансований міський розвиток» (264с.). Зокрема в розділі автором було проаналізовано світовий досвід в галузі сталого міського розвитку (с. 249–263), виявлено особливості впровадження на рівні міст принципів сталого економічного, соціального і екологічного розвитку в Україні та обґрунтовано основні напрями збалансованого розвитку великих міст України (с. 281–290).

Оформлення роботи відповідає основним вимогам до дисертацій та авторефератів дисертацій. Наведені в роботі картографічні зображення вдало ілюструють результати дослідження.

5. Дискусійні положення дисертаційного дослідження та зауваження

Окремі положення дисертаційного дослідження викликають зауваження, або ж мають дискусійний характер, зокрема:

- ґрунтовний опис суспільно-географічної методології дослідження конфліктів, на нашу думку, не містить достатнього обґрунтування вибору автором головних серед принципів дослідження (с. 90–97). Адже робота містить розлогу характеристику більше десятка наукових принципів дослідження конфліктів, проте головними чомусь названо хорологічний, цілісності, динамізму, саморозвитку та хронологічний принцип (с. 99);
- не розкритими залишились зв'язки та ієрархія понять «міський конфлікт», «конфлікти в містах» та «конфлікти міського розвитку», що зустрічаються по всі роботі без необхідних пояснень;
- викликає запитання видова структура міського розвитку, що запропонована автором. Наприклад, співвідношення «соціально-економічного розвитку» та «функціонального розвитку», на нашу думку, не є достатньо обґрунтованим (с. 106–116);

- типізуючи міські конфлікти, автор виділяє за можливими наслідками, зокрема, такий тип конфліктів як конфлікти «з нульовою сумою» (177с.). На нашу думку, таке означення потребує додаткового пояснення, що відсутнє в роботі;
- серед основних напрямів збалансованого розвитку великих міст України як пріоритет наведено «розробку стратегій сталого (збалансованого) розвитку міст з акцентом на збереження екологічних властивостей компонентів природи» (). Проте пункт 4.2 не містить ніякого додаткового розтлумачення цього твердження.

Однак, вищенаведені зауваження не применшують наукової та практичної цінності дисертації Мозгового А.А. і отриманих в ній нових наукових результатів.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Результати дисертаційного дослідження відображено в 65 наукових працях, у яких особисто автору належить 29,3 авт.арк. Серед них: 5 колективних монографій (5,5 авт.арк.), 20 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України (10,2 авт.арк.), 4 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав (1,9 авт.арк.), 6 – статей у інших наукових виданнях (обсягом 4,2 авт.арк.) та 30 тез і матеріалів наукових форумів різного рівня (обсягом 7,5 авт.арк.).

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Зміст автореферату є ідентичним змісту основних положень, викладених в дисертації.

8. Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» та нормативним документам МОН України

Робота відповідає вимогам пунктів 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового

співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, паспорту спеціальності і вимогам нормативних документів МОН України щодо дисертаційних робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора наук.

9. Загальний висновок

Дисертаційне дослідження Мозгового Артема Анатолійовича «Конфліктогенність та збалансованість міського розвитку в Україні» присвячено актуальній темі, основні його наукові положення та висновки є обґрунтованими і достовірними й достатньо повно висвітлені в публікаціях автора. Дисертація є завершеною самостійною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему – обґрунтовано методологію дослідження конфліктів в суспільно-територіальних системах, а також розроблено і апробовано методику дослідження конфліктогенності міського розвитку. Автор дисертаційного дослідження – Мозговий Артем Анатолійович – заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент,
декан географічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор економічних наук,
академік НАПН України,
Заслужений діяч
науки і техніки України

02 листопада 2018 року

Я.Б. Олійник

ПІДПИС ЗАСІДАЧУ
ВЧЕНОЇ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
02.11.2018р.